

**“Reconfiguring Constantinople: Story Spaces and
Storied Imperial Places in the Madrid Skylitzes Manuscript”**

Διάλεξη στη Γεννάδιο Βιβλιοθήκη, Τρίτη 8 Οκτωβρίου 2013

Σύνοψη στα ελληνικά (για τη *Σύνοψη Ιστοριών*) δημοσιευμένη στο ενημερωτικό φυλλάδιο

ELENA BOECK

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης, Πανεπιστήμιο DePaul

Το χειρόγραφο του Ιωάννη Σκυλίτζη *Σύνοψις Ιστοριών*, που φυλάσσεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ισπανίας στη Μαδρίτη, αποτελεί την πιο φιλόδοξη ιστορία που συντάχθηκε στη Μεσόγειο μεταξύ της Ύστερης Αρχαιότητας και της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους (1204). Οι 574 παραστάσεις που το κοσμούν παρέχουν πλούσιες σκηνές από την κοινωνική, αυτοκρατορική και θρησκευτική ζωή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Είναι όμως αυτές οι απατηλές και συναρπαστικές εικόνες του Βυζαντίου πραγματικές εικόνες του Βυζαντίου;

Το 2003 στη διδακτορική μου διατριβή, που εκπονήθηκε στο πανεπιστήμιο Yale, υποστήριξα ότι το εν λόγω χειρόγραφο **δημιουργήθηκε στην αυλή του βασιλιά της Σικελίας Ρογήρου Β΄ γύρω στα 1148**. Στο βιβλίο μου με τίτλο *Reimagining the Past: Framing History and Claiming Empire on the Edges of Byzantium*, που ολοκληρώθηκε πρόσφατα, συγκρίνω το χειρόγραφο της Μαδρίτης με το εικονογραφημένο βουλγαρικό χειρόγραφο του Κωνσταντίνου Μανασσή. Υποστηρίζω ότι η εικονογραφημένη αφήγηση του Σκυλίτζη αλλοιώνει τη βυζαντινή ιστορία με τρόπο που ταιριάζει στις ανάγκες του Βασιλείου της Σικελίας: ανατρέποντας, δηλαδή, την αυτοκρατορική ιδεολογία του Βυζαντίου, αγνοώντας τις ανησυχίες της Ορθοδοξίας και απορρίπτοντας τη θεόσταλη εύνοια και την πολιτική υπεροχή του.

Την περίοδο της Β΄ Σταυροφορίας (1147-1148), ο Ρογήρος Β΄ προσέβαλε τη διττή υπεροχή της Κωνσταντινούπολης ως κέντρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τόσο με λόγια όσο και με πράξεις. Η άνοδος πολλαπλών κέντρων στην Ανατολική Μεσόγειο ως αποτέλεσμα των Σταυροφοριών είχε βαθιές συνέπειες για ολόκληρη την περιοχή. Ο Ρογήρος Β΄ προσπάθησε να επωφεληθεί από την περιπέτεια των Σταυροφοριών: η μητέρα του παντρεύτηκε το βασιλιά της Ιερουσαλήμ με την ελπίδα να διασφαλίσει το βασιλικό τίτλο του γιου της, ενώ ο ίδιος κατόρθωσε να απομακρύνει από τη Σικελία τα στρατεύματα της Β΄ Σταυροφορίας. Ο κυρίαρχος της Σικελίας είδε το εγχείρημα ως ευκαιρία (όπως συχνά παρουσιάζεται ακόμα στη σύγχρονη ιστορική θεώρηση των Σταυροφοριών) και όχι ως τραγωδία, όπως εξελίχθηκε για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Το χειρόγραφο του Σκυλίτζη της Μαδρίτης είναι προϊόν αυτού του περιβάλλοντος πρόσμειξης, στρατιωτικών συγκρούσεων, μεταναστεύσεων και μυθοπλασίας. Η Σικελία όχι μόνο

ενεπλάκη σε διάλογο με το βυζαντινό παρελθόν, αλλά και συνδέθηκε με το Βυζάντιο λόγω της ενδυνάμει εμπλοκής της με την Αυτοκρατορία, δηλαδή με τα σύμβολά της, τους μηχανισμούς επίδειξης δύναμης και με τις επικοινωνιακές τακτικές προς τους υπηκόους και τους αντιπάλους της. Την ίδια στιγμή, προχώρησε σε συγκεκριμένο διάλογο με ένα φανταστικό Βυζάντιο.

Για τον Ρογήρο Β΄ η αυτοκρατορική πρωτεύουσα και οι αυτοκράτορες έγιναν οι συναρπαστικοί και συχνά απωθητικοί Άλλοι.

Το κύριο θέμα της σημερινής μου ομιλίας είναι η εικαστική αναπαράσταση της Κωνσταντινούπολης στο χειρόγραφο αυτό. Η Βασιλεύουσα αντιμετωπίζεται με αμφιθυμία ως θέση με εξέχουσα σημασία για την αυτοκρατορική εξουσία. Εστιάζοντας στα διάσημα ορόσημα της πόλης, και ειδικότερα στην Αγία Σοφία και στα γειτονικά της αυτοκρατορικά μνημεία, πιστεύω ότι σκόπιμα παρουσιάζει δια μέσου της εικονογραφίας και της αφήγησης μια υποτιμημένη Κωνσταντινούπολη.

Η εικονογραφική αφήγηση του χειρογράφου της Μαδρίτης προάγει έναν πολύπλοκο και πολυεπίπεδο διάλογο με τα κέντρα εξουσίας της Κωνσταντινούπολης. Απαλείφεται η υπεροχή της Αγίας Σοφίας, ενώ ταυτόχρονα ενισχύονται οι ανακτορικές σκηνές που υποδηλώνουν αυτοκρατορική παρακμή και καταστροφικά γεγονότα. Ιεροί αυτοκρατορικοί χώροι παρουσιάζονται ως σημαντικά σκηνικά για αυλικές δολοπλοκίες και δολοφονίες και όχι ως σπουδαίοι τόποι για την προβολή και επιβεβαίωση της δύναμης του αυτοκράτορα. Δημιουργώντας μία εναλλακτική αφηγηματική χρήση της Κωνσταντινούπολης, οι εικόνες αυτές απορρίπτουν, μέσω της αφήγησης, την εδραιωμένη από τη βυζαντινή ρητορική υπεροχή της πόλης.

Τα πιο προσεγμένα αρχιτεκτονικά σκηνικά στην εικονογραφική αφήγηση αποκαλύπτουν ένα δυναμικό διάλογο τόσο με την Κωνσταντινούπολη όσο και με τον κόσμο του κειμένου του Σκυλίτζη. Οι αναπαραστάσεις των κέντρων εξουσίας στην Κωνσταντινούπολη ανασκευάζουν τη σπουδαιότητά τους. Αντί να παρουσιάζονται ως ‘περίφημοι χώροι’ της Αυτοκρατορίας, τα μνημεία της Κωνσταντινούπολης λειτουργούν ως απλοί ‘αφηγηματικοί χώροι’, ως λεπτομερή δηλαδή σκηνικά για ένα «συγγραφικό μοντέλο του τι, πώς, πότε, γιατί και σε ποιον συνέβη κάτι κατά το παρελθόν». Δεδομένου ότι στην πλειοψηφία τους οι σκηνές στο χειρόγραφο είναι γενικές και όχι ιδιαίτερα συγκεκριμένες, οι πιο λεπτομερείς συνθέσεις πρέπει να αντικατοπτρίζουν τις προτεραιότητες που έθεσαν ο σχεδιαστής και ο παραγγελιοδότης.

Οι αναπαραστάσεις μεγαλοπρεπών αρχιτεκτονημάτων που θα μπορούσαν να ενισχύσουν τη βυζαντινή άποψη περί αυτοκρατορικής εξουσίας, απλά παραλείπονται – συχνά με εμφανή τρόπο – από την εικονογραφική αφήγηση. Για παράδειγμα, ούτε η εκτενής και αναλυτική περιγραφή της αυτοκρατορικής γενναιοδωρίας του Βασιλείου Α΄ του Μακεδόνα προς την πρωτεύουσα, αλλά ούτε ο θρίαμβος της Ορθοδοξίας, έχουν αφήσει κάποιο ίχνος στην εικαστική προσαρμογή του έργου.

Ωστόσο, τα μνημεία που ήταν στενά συνδεδεμένα με δραματικές ανατροπές της τύχης του αυτοκράτορα παίζουν πολύ μεγαλύτερο ρόλο στην εικαστική αφήγηση. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι λεκτικές περιγραφές μεταφράστηκαν σε συνεκτικές και συντονισμένες απεικονίσεις. Οι χώροι αυτοί περιλαμβάνουν το Μέγα Παλάτιον στη διάρκεια της μηχανορραφίας για τη δολοφονική επίθεση κατά του αυτοκράτορα Νικηφόρου Β΄ Φωκά, το ανάκτορο του Βουκολέοντος ως σκηνή για την προφητεία της πτώσης του αυτοκράτορα Μιχαήλ

Β' του Ραγκαβή και τα αυτοκρατορικά λουτρά ως σκηνή όπου δολοφονήθηκε ο αυτοκράτορας Ρωμανός Γ' ο Αργυρός.

Οι παραστάσεις που απεικονίζουν τα πιο απτά παραδείγματα συνεργασίας και συντονισμού μεταξύ του σχεδιαστή και των καλλιτεχνών του χειρογράφου αντικατοπτρίζουν τα ίδια ακριβώς σύμβολα εξουσίας της Κωνσταντινούπολης, εναντίον των οποίων ο Ρογήρος Β' σκηνοθέτησε συμβολικές επιθέσεις το 1149. Υπονομεύοντας –με τολμηρό και θεατρικό τρόπο– την αυτοκρατορική αξιοπρέπεια σε αυτό τον συγκεκριμένο χώρο, το εγχείρημά του αποκαλύπτει ότι οι Σικελοί είχαν πλήρως κατανοήσει τους μηχανισμούς με τους οποίους οι Βυζαντινοί σκηνοθετούσαν και διατηρούσαν τον αυτοκρατορικό τους ρόλο. Σκοπίμως οι πιο δουλεμένες σκηνές του χειρογράφου σε συνδυασμό με διάφορα αφηγηματικά νήματα ενισχύουν ένα διεθνές αφήγημα, το οποίο τοποθετεί τον φόνο και τη ραδιουργία στο κέντρο της βυζαντινής ιστορίας. Και αυτό γιατί για τον σχεδιαστή της εν λόγω εικονογραφικής αφήγησης, η Κωνσταντινούπολη δεν αντιπροσώπευε την περίφημη Βασίλισσα των Πόλεων αλλά ένα μέρος όπου διεστραμμένες πράξεις διαδραματίζονταν σε (μεταφορικά) σκοτεινές και κυριολεκτικά θανατηφόρες γωνιές.

Μετάφραση: Μαρία Σμάλη

¹ Alun Munslow, *Narrative and History* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2007), 6.